

Coğrafya Eğitiminde Yeni Bir Alan: Ritimanaliz

Esen Çiftçi*

Servet Karabağ**

Öz

Amaç: Bu çalışmanın amacı coğrafya eğitiminde ritimanaliz kavramının kullanımını değerlendirmektir.

Yöntem: Çalışmada doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Millî Eğitim Bakanlığı 2018 yılı Coğrafya Dersi Öğretim Programı genel yapısı ve kazanımları ritimanaliz kapsamında incelenmiştir. Rasgele örneklem yöntemi ile Coğrafya Dersi Öğretim Programında yer alan (2018) iki üniteden (doğal sistemler ve beşerî sistemler) seçilen kazanımlar ritimanaliz çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bu şekilde ritimanalizin hem doğal sistemler için hem de beşerî sistemler için geçerli bir uygulama olabileceği gösterilmiştir.

Bulgular: İncelenen kazanımların ritimanalizi oluşturan temel kavramlarla uyumlu olduğu görülmüştür. Ayrıca kazanımların aynı anda birden çok ritim türüne sahip olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu analizler sonucunda ritimanaliz yaklaşımının coğrafya eğitiminde bütünsel ve ilişkisel bir bakış açısı kazandıracak şekilde kullanılabileceği ortaya konmuştur.

Sonuç: Coğrafya dersi, öğretim programındaki kazanımların içerikleri doğaya ve insana dair birçok bileşeni bünyesinde bulundurması sebebiyle ritimanaliz yaklaşımının gerçekleştirilebileceği temel bir ders olduğu tespiti yapılmıştır. Ritimanaliz bağlamında coğrafyanın, zamansallaşan mekânların değişim ve dönüşümünde rol alan doğal ve beşerî faktörler arasındaki ritmin ve ilişkiseliliğin anlaşılmasında temel disiplinlerden biri olduğu görülmüştür. Coğrafya dersi konu içeriklerindeki doğal ve beşerî faktörler arasındaki ilişkiseliliğin poliritim, öritmi, aritmi, tekrarlar ve farklar, döngüsel ve doğrusal tekrarlar, ölçü ve frekans temelinde ritimanalizinde öğrenciye kazandırılmak istenen becerilerle birebir uyum gösterdiği tespit edilmiştir.

Özgünlük: Ritimanalize dayalı coğrafya eğitimi üzerine alanyazında çalışma bulunmamaktadır. Bu açıdan coğrafya eğitimine yeni bir öğretim aracı olarak önemli bir katkı yapacağı düşünülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Ritim, ritimanaliz, coğrafya, coğrafya eğitimi.

* Doktora, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Coğrafya Eğitimi Bilim Dalı, esenciftci23@gmail.com

** Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, karabags@gmail.com

Bu makale, Esen Çiftçi tarafından Prof. Dr. Servet Karabağ danışmanlığında hazırlanan “Coğrafya Eğitiminde Ritimanalizin Kullanılması” adlı doktora tezinden türetilmiştir.

Geliş tarihi : 13 Ağustos 2023

Kabul tarihi: 02 Eylül 2023

Makale türü : Araştırma Makalesi

A New Field in Geography Education: Rhythmanalysis

Esen Çiftçi*

Servet Karabağ**

Abstract

Purpose: The aim of this study is to evaluate the use of the concept of rhythmanalysis in geography education.

Method: In the study, the document analysis method was used. The general structure and achievements of the Ministry of National Education's 2018 Geography Lesson Curriculum were analyzed within the scope of rhythmanalysis. The acquisitions selected from the two units (natural systems and human systems) in the Geography Lesson Curriculum (2018) with the random sampling method were evaluated within the framework of rhythmanalysis. In this way, it has been shown that rhythmanalysis can be a valid application for both natural systems and human systems.

Findings: It has been seen that the examined acquisition are compatible with the basic concepts that constitutes the rhythmanalysis. In addition, it has been determined that the acquisition have more than one rhythm type at the same time. As a result of the aforementioned analyzes, it was revealed that the rhythm analysis approach could be used in geography education in a way that would provide a holistic and relational perspective.

Implications: It has been determined that the geography lesson is a basic course in which rhythmanalysis approach can be carried out since the content of the acquisitions in the curriculum includes many components related to nature and people. In the context of rhythmanalysis, it has been seen that geography is one of the basic disciplines in understanding the rhythm and relationality between natural and human factors that play a role in the change and transformation of temporalized spaces. The relationship between natural and human factors in the geography course subject contents showed one-to-one harmony with the skills desired to be acquired by the student through rhythm analysis on the basis of polyrhythm, rhythm, arrhythmia, repetitions and differences, cyclic and linear repetitions, measure and frequency.

Originality: There is no study in the literature on geography education based on rhythmanalysis. In this respect, it is thought that the study will form the basis for possible studies in the literature.

Keywords: Rhythm, rhythmanalysis, geography, geography education.

* Dr, Gazi University, Institute of Education Science, esenciftci23@gmail.com

** Prof. Dr., Gazi University, Gazi Faculty of Education, Department of Turkish and Social Sciences Education, karabags@gmail.com

This article is derived from Esen Çiftçi's PhD dissertation entitled "Using Rhythmanalysis in Geography Education", prepared under the supervision of Prof. Dr. Servet Karabağ.

Received : August 13, 2023
Type : Research Article

Accepted: September 2, 2023

Giriş

Bilgi iletişim teknolojileri başta olmak üzere, ekonomik ve toplumsal her alanda yaşanan hızlı gelişmeler, eğitimde de yenilikleri beraberinde getirmektedir (Karabağ ve Şahin, 2021:95). Bu bağlamda hem öğretim basamaklarında hem de akademik çalışmalarda yeniliklere yer verilmektedir. Bu durum 2005 Coğrafya Dersi Öğretim Programında¹ “coğrafya biliminin; günümüz dünyasından beslenerek yeni yaklaşımlar geliştirmesi gerektiği vurgulanarak öğrencilerin, coğrafya eğitimi ile yaşadığı alandan küresel ölçeğe, doğa ve insana ait sistemler, süreçler ve dokulara yönelik coğrafi bilinç kazanmalarının amaçlandığı” şeklinde ifade edilmiştir (Şekil 1). Bu yaklaşım coğrafya biliminin niteliği açısından da doğru bir yaklaşımdır. Nitekim Lacoste da coğrafyacıların ya sadece fiziki coğrafya ya da sadece beşerî coğrafya üzerine çalışmalar yaptıklarına dikkat çekmiş ve fiziki faktörler ile beşerî faktörlerin bir biriyle sürekli etkileşim halinde olduklarını dile getirmiştir (Lacoste, 2020:29).

Coğrafyanın düal yapısı ve bu yapının karşılıklı etkileşimi ile ortaya çıkan sistem ve dokular coğrafya eğitiminde dikkate alınması gereken önemli ve zor bir boyuttur. Onun için coğrafya öğretiminde doğa-insan birlikteliği ancak bütüncül yaklaşımla verilebilir.

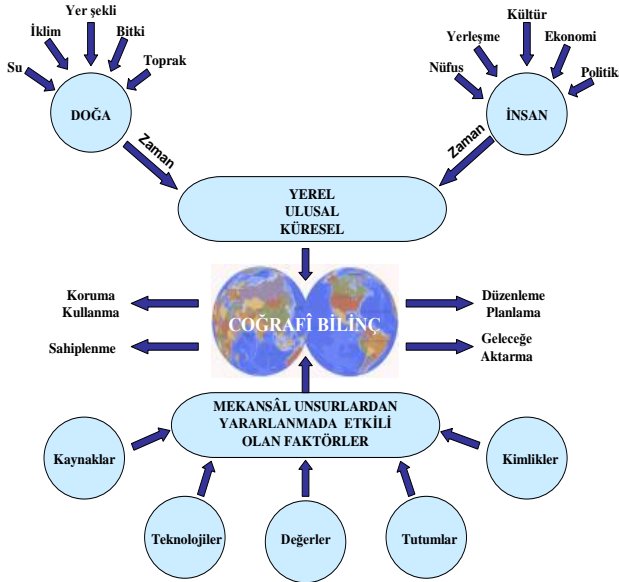
Bir yaklaşım olarak “mekân bilimi” şeklinde tanımlanan coğrafya, yerlerin tasvirini yapan, neden- sonuca odaklı bir bilim olmanın yanı sıra, doğa ve insanın etkileşimi ile oluşan süreç, sistem ve dokuları analiz eden kadim bir bilimdir. Bu yaklaşım coğrafya eğitimi açısından da müfredatlar da kazandırılması gereken temel bir boyuttur. Ancak tarihsel süreçte bu yaklaşımın gerçekleştirilmesinde çeşitli sorunların olduğu da araştırmalardan çıkan sonuçtur (Harvey, 2015; Erinç,1963; Lacoste, 2020).

Coğrafi düşünce biçimi ya da coğrafi bilincin oluşmasında belki de en büyük eksik Harvey’in (2015:295) de dikkat çektiği üzere hem en ileri kapitalist dünyada hem de dünyanın geri kalanında coğrafyanın temel kavramları olan mekân, zaman ve çevrenin oluşum ve üretim süreçlerinin düşünme ve eylem biçimlerini nasıl etkilediği üzerine yeterince gidilmemesi

¹ 2005 yılı Coğrafya Dersi Öğretim Programında zaman içinde revizyonlar yapılmıştır. Son olarak 2018 yılında Talim Terbiye Kurulu tarafından kabul edilen Coğrafya Dersi Öğretim Programı halen uygulanmaktadır. 2018 yılı Coğrafya Dersi Öğretim Programı, 2005 yılı Coğrafya dersi öğretim programının birçok özelliğini koruyarak, onun içerdiği temel ilkeler esasında hazırlanmıştır. Söz konusu Coğrafya dersi öğretim programında da (CDÖP, 2018:11) farklı mekânsal ölçeklerdeki doğal ve beşerî süreçlerde yaşanan etkileşim ve değişimlere dikkat çekilerek programın bu doğrultuda hazırlandığı belirtilmiştir. Ayrıca Programın (CDÖP, 2018:14) genel amaçlarında vurgulanan doğal ve beşerî sistemlerin etkileşim, işleyiş ve değişiminin kavranabilmesi için programın bütüncül bir bakış açısı ile hazırlandığı belirtilmektedir.

ve ilgi gösterilmemesidir. Ancak gündelik hayatta nereye bakılırsa bakılsın mekân, zaman ve çevrenin birlikte değerlendirilmesine dair birçok durumun görülebileceğine işaret ederek bu açıdan bakıldığında, coğrafi kavramları kullanırken coğrafi varsayımların düşünme ve eylemlerimiz üzerindeki etkisinin hiç hesaba katılmadığını ifade eder.

Şekil 1: Coğrafya Konuları ve Coğrafi Bilinç Unsurları (CDÖP, 2005).

Harvey (2015:155), coğrafyanın temel kavramlarının halen tam keşfedilemediğini söyleyerek bu yöndeki araştırmalardaki bayağılığın derin meseleleri gizlediğini belirtir. Harvey'e göre ekolojik ve toplumsal bir bütünlük kavramsallaşmayı beklemektedir. Dünyada farklı ölçeklerde işleyen ve birbirleriyle kesişen birçok toplumsal ve ekolojik süreçler bulunur ve dünyayı bu süreçler şekillendirir. Bu nedenle toplumsal ve ekolojik süreçlerin ve ilişkiselliğin incelenmesi gerekmektedir. Nitekim Harvey, toplumsal ve ekolojik dönüşümlerin dinamiklerini diyalektik bir yöntemle ele almanın daha sistemli bir yolu var mıdır? diye sorduktan sonra bu yöndeki çabalardan biri olan 1955 yılında düzenlenen Wennergen Sempozyumuna işaret eder. Bu sempozyumda doğa ve kültürün eş evrimi tartışılmıştır (Harvey, 2015: 275).

Harvey gibi Sırrı Erinç de "İyi coğrafyacı olmak zordur. Çünkü bir çeşit insanlı tabiat felsefesi yapabilmek ve tabiatı bir bütün olarak değerlendirme yeteneğine ulaşmanız gerekir" derken fiziki sistemler ve beşerî sistemlerin bir arada, bir bütünlük ve ilişkisellik içinde incelenmesi gerektiğine vurgu yaparak doğa bilimi felsefecilerinin coğrafyacılar olabileceğini ifade eder (Yiğit, 2019: 598).

Coğrafya Dersi Öğretim Programında (2018) vurgulandığı ve birçok araştırmacının dile getirdiği, fiziki ve beşerî sistemlere dair bir bütüncül bakış açısını yakalamak ve coğrafya öğretiminde yeni yaklaşımların geliştirilmesi gerektiğine yönelik çalışmalarda Lefebvre'nin "ritimanaliz" kavramı önemli bir adım olacaktır. Farklı ölçeklerde işleyen, iç içe geçmiş sosyal, ekolojik ve doğal sistemlerin ilişkiselliği Lefebvre'nin ritimanaliz hipotezinde kavramsallaşabilir ve ritimanaliz şemsiyesi altında birleşebilir. Çalışmada ritimanaliz kavramının coğrafya eğitiminde kullanılması amaçlanmıştır. Bu amaçla önce ritimanaliz kavramı hakkında bilgi verilmiş daha sonra ritimanalizin temel kavramları üzerinden coğrafya dersi öğretim programının genel özellikleri ve seçilen kazanımların ritimanalitik incelemesi yapılmıştır.

Ritimanaliz Nedir?

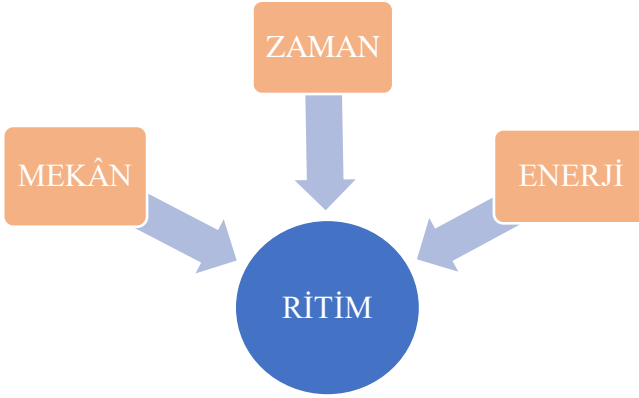
Ritimanaliz ritimlerin analizidir. Ritimanalizi anlayabilmemiz için ritimlerin farkına varmamız gerekir. Lefebvre, ritmi kendi içinde yasası ve kuralları olan bir etkileşim olarak tanımlar. Bu yasanın ona mekândan, kendi mekânından ve mekân-zaman etkileşiminden geldiğini belirtir (Lefebvre, 2020: 220). Lefebvre, zaman ve mekânın birbirine göreli olduğunu, zerreden evrensele her yapının bir sistem, bir düzen ve ritim oluşturduğunu, yaşamın devamlılığını sağlayan şeyin bu ritimler olduğunu belirtir. Zaman, mekân ve enerjinin olduğu her yerde bir ritim olduğunu söyler. En küçüğünden en büyüğüne ritimlerin bir arada olması ile evrenin ritminin oluştuğunu belirtir (Lefebvre, 1992: 40).

Lefebvre, gündelik hayatın eleştirisi üzerine yaptığı çalışmalarında ritimanaliz teorisinin temellerini atmıştır. En çok aşına olunan ve bilinen gündelik hayatın nasıl adlandırılması gerektiğini sorgulayan Lefebvre, sorunu kavramsal teorileşme ile çözülebileceğini düşünerek sessiz ama tüm düzene hâkim olan ritimanalizi gündeme getirmiştir (Lefebvre, 2015: 17). Ona göre ritimanaliz kavramının geliştirilmesi ve zenginleştirilmesi gerekirdi (Lefebvre, 2015: 22). Zamanla bu kavramın daha ileriye götürülmesini umarak ritimanalizi tartışmaya açıp, ritimanaliz hipotezini önermiştir (Lefebvre, 1992: 126). Stuart Elden, Lefebvre'nin Ritimanaliz kitabının önsözünde Lefebvre'nin çeşitli meseleleri incelemek ve gözden geçirmek için ritmi bir analiz biçimi olarak kullandığını, başka bir ifadeyle analizin bir nesnesi olarak değil; bir analiz aleti olarak kullandığını belirtir (Lefebvre, 1992:14).

Lefebvre, mekân, zaman ve enerji olan her yerde ritim olduğunu belirtir (Şekil 2) (Lefebvre, 1992: 40). Zaman ve mekânın birbirlerine göreli olduğunu, bunların iki ayrı töz ya da iki ayrı varlık olarak alınamayacağını belirtir. Somut zamanın kendine has, başlı başına bir ritmi vardır. Tüm ritimler, zamansallaşmış bir mekânla ilişki içindedir. Ritim daima kendi yeri ile bağlantılıdır (Lefebvre, 1992: 113). Ritmin temel bileşenleri olan zaman, mekân ve enerjiden hiçbirinin tek başına yeterli olamayacağını belirtir. Enerji

olmadan zaman ve mekânın durağan olacağını belirten Lefebvre, enerjinin bu iki kavramı harekete geçirdiğini, somut ve evrensel bir hale getirdiğini söyler (Lefebvre, 1992: 88). Nitekim Whitehead'da “var olan her şeyin özünün sadece onu oluşturanlara değil, bu oluşturanların içinde bir arada oldukları örüntüye ya da yapıya bağlı olduğunu bu yönüyle de canlı bir organizmaya benzediğini” belirtir (Collingwood, 1999: 193). Aynı bu şekilde bedenimizdeki kan basıncı, nefes alıp verme ve solunum yapısal olarak aynıdır ama insandan insana farklılık gösterir. Bu çok basit ve bilinen bir şeydir. Ama ritimanalizin temelini bu şekilde sıradan ve herkes tarafından bilinen ancak farkında olunmayan şeyler oluşturur. Doğa-insan etkileşimindeki sistemler ve süreçlerin fark edilmemesi gibi.

Şekil 2: Ritmin Bileşenleri

Lefebvre Ritimanalizin iki şekilde yapılabileceğini ama bu yolların birbirinden ayrı olmadığını hatta çakıştığını belirtir. Bunlardan *ilki tekilden genele giden vakaların tek tek incelenerek karşılaştırılması yolu ile yapılır. Canlı ya da cansız bedenler bu yolla incelenerek genel yargılara varılabilir. İkinci ise kavramlarla başlayarak soyuttan somuta vararak soyut olanın tam farkındalığına varmaktır* (Lefebvre, 1992: 29). Lefebvre kendi ritimanaliz çalışmalarında daha öznel ve daha felsefik olan ikinci yolu izlemiştir.

Ritimanaliz kavramının, net bir şekilde anlaşılabilmesi için birçok karşıtlık ve kavramla birlikteliği söz konusudur (Lefebvre, 1992: 33). Bu kavramlar: *tekrar ve fark, mekânîk ve organik, keşif ve yaratma, döngüsel ve doğrusal, sürekli ve kesintili, niceliksel ve niteliksel, etkileşim ve kompozisyon, frekans ve ölçü, poliritmi, aritmi ve öritmidir* (Lefebvre, 1992: 52).

Ritimanalizi oluşturan temel kavramlarından biri “**tekrar ve fark**” olduğunu ifade eden Lefebvre, mekân ve zamanda tekrarı, dönüşü, nakaratı olmayan yani bir ölçüsü olmayan ritim yoktur. Ancak bu tekrarların hiçbiri özde değildir (Lefebvre, 1992: 30). Gündelik hayatta birçok tekrarlar vardır.

Her gün yemek yeriz ama yenilen yemek her gün farklıdır. Sadece yapılan faaliyetin genel adı yemek yemektir. Bu tekrarlar aynı zamanda farkları da doğurur. Lefebvre için hiçbir döngü ve tekrar aynı değildir. Whitehead'da doğadaki süreçlerin döngüsel ya da ritmik bir değişim olduğunu aynı zamanda bu ritmik süreçlerin yaratıcı bir ilerleme olduğunu da belirtir. Organizma da içerisinde sürekli yeni biçimlerin üretildiği bir süreç izler (Collingwood, 1999: 94).

Lefebvre'ye göre ritimanalizi oluşturan kavramlardan bir diğeri ise “**doğrusal ve döngüsel**”lıktır. Doğrusal ile döngüsel ritimler birbirinden ayrı olduğu kadar, birbiri içinde olup birbirlerini tamamlarlar. Daima birbirleri ile etkileşim halindedirler. Döngüsel ritimler doğadan kaynaklanır. Bunlar gece-gündüz oluşumu, mevsimler, gel-git ve dalgaların oluşumu, aylık döngüler vb dir. Şafak her gün gündelik ve yeni bir döngüyü başlatır ve tekrarlanır. Geleneksel saatlerdeki akrep ve yelkovanın dairesel hareketine saatten çıkan tik-tak sesleri eşlik ederek doğrusal bir ritim oluşturur. Zamanı oluşturanda doğrusal ile döngüselin arasındaki bu ilişkidir. Doğrusal ritimlerde insan etkinliği ve sosyal pratikler ağır basmaktadır (Lefebvre, 1992: 32).

Ritimanaliz için vazgeçilmez kavramlardan biri de “**ölçü**” dür. Lefebvre, ritmin kendiliğinden ve doğal bir şekilde ortaya çıkmasından başka bir yasaya bağlı değilmiş gibi görünse de tikel (müzik, şiir, dans, jimnastik, iş vb.) olanın daima bir ölçüsü, bir tasarımı olduğunu belirtir. Ritmin gerçekleşmesi için her devinimde belli bir yasaya veya kurala göre tekrar eden zayıf ya da hızlı tempoların, duraklamaların, sessizliklerin ve boşlukların ve tekrar devam etmelerin olması gerektiğine işaret eder. Böylece oluşan iç ölçü, dışsal ölçüden kopmadan ama onunla da birleşmeden kendisini ayırt eden diyalektik bir ilişki oluşturur (Lefebvre, 1992: 104). Ritim bu nicelikten yola çıkarak, nicel özellikleri birleştiren, bütünlükleri oluşturan ve bu bütünlüklerden ortaya çıkan niteliksel unsurları birleştirir. Ritimler aynı anda hem doğal hem de rasyoneldir. Sadece biri değildir. Akışkanlığından dolayı ölçülmekten kurtulan zaman aslında kendisini ölçen şey değil midir? Zamanın ölçülmesinin şartı mekânsallaşması mıdır? Ölçü frekanstan geçer. Her ritmin kendine has bir ölçüsü yani *hızı ve frekansı* vardır (Lefebvre, 1992: 33).

Lefebvre, ritimanalizi açıklarken bileşenlerin birbiri ile olan ilişkilerine göre ritmi farklı gruplara ayırmıştır. Bu gruplar şunlardır;

Poliritm; İki ya da fazla ritmin çatışma ve ahenksizlik olmadan bir arada bulunmasıdır. Ritimanalizi beden üzerinden açıklayan Lefebvre, insanın kendi bedenine bakmasının poliritmi görmesi için yeterli olacağını söyler. İnsan bedeninde birçok sistem bir arada ahenk içindedir. Bir bahçedeki ağaçlar, böcekler, kuşlar ve çiçekler sessiz bir poliritm oluşturur (Lefebvre, 1992: 41). Ekosistemler, şirketler, okullar veya sınıflar, sistematik olarak senkronize olmayan ve birbiriyle çelişmesi gerekmeyen çok çeşitli eşzamanlı

faaliyetleri veya davranışları içerdiklerinden, poliritmik örneklerdir (Jones, 2019: 174).

Öritmi; İki ya da daha fazla ritmin yaratıcı etkileşimidir. Sağlıklı bedenlerde olduğu gibi. Bedende birbiri ile ilişkili farklı ritimlerin bir aradığı vardır. Bu durum ise öritmidir (Lefebvre, 1992: 95). Sağlık durumunda bu ritimlerin birbiri ile kaynaştığı öritmi durumu söz konusudur. İstirap durumunda ise öritmi, aritmiye dönüşerek kargaşaya dönüşür. (Lefebvre, 1992: 41).

Aritmi; İki ya da daha fazla ritim arasındaki çatışma halidir. Hasta bedenler gibi. Öritmideki ritimlerin bu mükemmel birlikteliğinin patolojik olarak bozulması ölümcül sonuçlara gidebilecek bir aritmiyi oraya çıkarır (Lefebvre, 1992: 95). Aritmi patolojik bir durumdur (Lefebvre, 1992: 41). Sistemlerde başlangıç şartlarındaki küçük değişikliklerin oluşması ve kararlılık halinin bozulması aritmiye neden olarak büyük sonuçlar oluşturabilir. Oluşan bu aritmi yani karmaşıklık durumu sistemlerde yeni bir düzen başlatır. Bu durumda sistemdeki tüm bu bileşenler yeni düzene uyum sağlarlar.

İzoritm; Tekrar, ölçü ve frekanstaki denkliği ifade eder. Bu durum ritimler arasında nadir görülür. Orkestrada bir şefin yönetimi altında bütün icracılar tarafından aynı ritim oluşturulur. Bu durum mükemmel bir izoritmidir (Lefebvre, 1992: 95).

Ritimanaliz yoluyla poliritm, izoritm, öritmi ve aritmi durumu kullanılarak analiz yapılır (Lefebvre, 1992: 95). Bu ritim türleri hem doğada hem de beşeri sistemlerde söz konusudur. Çalışmamızda bunlara dair tespit ve uygulamalar geliştirilmiştir.

Lefebvre ritimanalizi gündelik hayat, beden ve müzik üzerine inşa etmiştir. Gündelik hayatın ritimanalizinde doğrusal ve döngüsel tekrarların ritmine dikkat kesilmiştir. Bu yorucu, usandırıcı gibi görünen tekrarlar aslında bir yeniliğin başlamasıdır. Şafağın her gün bir güne ama farklı bir güne doğması, açlık ve susuzluğun gün içinde tekrarlanması, gündelik hayat içinde örgütlenen üretim, dolaşım, sosyo-ekonomik örgütlenmeler ve bunların dayattığı toplumsal düzen bir ritim oluşturur. Bu süreçte mekân gibi zaman da bir yanda kullanım diğer yanda mübadele değerine ayrılır. Gündelik hayat, içindeki döngülerle devam ederken aynı zamanda saatlerdeki tekdüzeliği yaşatır (Lefebvre, 1992: 100). Lefebvre'nin ritimanalizi gündelik hayatın merkezine koyması, gündelik hayatın her şeyin temeli olduğuna olan inancından kaynaklanır. Dolaysız ve gündelik hayatta verili insan malzemesi hem daha derin gerçekleri ve maskeleri ortaya çıkarır, hem de onları içerir ve gizler (Lefebvre, 2012: 194). Lefebvre, insanların gündelik hayat içinde sıradanlaşmayı kabul ederek mevcut iradenin içine kapandığını, taleplere cevap vermediğini ve tek tiplilik içinde yükseldiğini söyler. Ancak bir

reddetme ve muhalefet sesinin yükselmesi mevcut düzen içinde bir aritmi oluşturur (Lefebvre,2015: 59).

Lefebvre'ye göre çeşitlilikleri anlamamızı sağlayan bütüncül bir kavrayış sunulmamıştır. Ancak şimdi bu bütüncül bakış açısını kazandıracak ritimanaliz teorisinin var olduğunu belirtir. Bu bütüncül bakış açısını en güzel bedende görürüz. Ona göre beden bir ritimler paketidir. Bu ritimler canlı bir mekân oluşturur (Lefebvre, 2020: 221). Bedeni anatomik, işleyen bir yapı olarak değil poliritmik ve öritmik bir yapı olarak görmüştür. Beden daima ritimanaliz için daimî referans noktası olmuştur (Lefebvre, 1992: 95). İnsan bedeninde jest, mimik, el kol hareketleri ile her parçasının bir ritmi vardır. Bu ritimler de birbirleri ile uyumlu bir şekilde vücudun bütün ritmini oluşturur (Lefebvre, 1992: 65). Bedenimiz biyolojik ritmin, toplumsal ritmin, fizyolojik ritmin bir arada olduğu bir alandır. Bu ritimlerin her birinin kendine has ritmi vardır. Poliritmik beden birçok ritmi bünyesinde yarı kararlı bir halde bulundurur. Her organın kendine has ritmi vardır. Sürekli etkileşim halinde bu ritim devam etmektedir. Lefebvre bu bütünlüğün yarı kararlı halin nasıl devam ettiğini merak eder ve tek mekânizma ile mi bu sürekliliğin devam ettiğini sorgular.

Müziğin de ritimanalizini yapan Lefebvre, armoni ve melodi üzerine hemen hemen her şeyin söylenmesine rağmen müzikte eksik kalan tarafın “ritim” olduğunu belirtir. Müzikte zaman ve mekân birliğinin belki de ritim içinde sağlandığını söyler. Flüt, piyano ve kemanda çalınan aynı notadan çıkan sesin şiddeti, sesi ve tınısı farklıdır. Hareketin ritimde önemli olduğunu ancak ritmi belirleyen ölçü olduğunu ifade eder (Lefebvre, 1992: 85). Ritimlerin döngüsel ve doğrusal olanı nasıl kapsadığını müzikte görülebileceğini göstermiştir. Müzikte ölçü ve zamanın doğrusal karakterde olduğunu, ses grupları, melodi ve armoninin döngüsel karakterde olduğunu belirtir (Lefebvre, 2020: 220).

Ritimleri meydana geldiği anda fark edemeyiz. Mesela bedenimizdeki solunum, kalp, duyu organlarımızın bağlantısını o an fark edemeyiz. Bunlardan birinin ritmi bozulduğu ve hastalığı hissettiğimiz zaman bunları birbirlerinden ayırt edebiliriz. *Ritimleri analiz edebilmek için hem o ritmi kavramış olmamız lazım hem de o ritmin dışına çıkabilmemiz lazım.* Dilde olduğu gibi, o dilin ritmini anlayabilmemiz için o dili kavrayıp hakim olmak gerekir. İnsanlar ancak duyduğu sesleri üretebilir. Dildeki döngü bu şekilde gerçekleşir (Lefebvre, 1992: 112).

Ritimanaliz, bir tasvir değil; zaman, mekân ve enerjiyi birbiri ile bağlayan şeyi, yani ritimleri açığa çıkarır (Lefebvre, 1992: 43). Aynı zamanda ayrı tutulan kavramları bir araya getirir. Bu bağlamda zaman-mekân-ekoloji temelinde olan coğrafyada bu ritimlerin anlaşılması gerekir. Çalışmada bu iddiaya dayalıdır.

Lefebvre, hiçbir teorinin bütünsel insana erişmeyi, hatta onu tarif etmeyi sağlayamayacağını belirterek, insanın bu “öz” ünün, eylem ve pratikler yoluyla, gündelik hayatın içinde gerçekleştiğini söylemiştir. O’na göre insan ne iktisadidir ne biyolojik ne fiziksel ne de kimyasaldır. Aslında insan bunların bütünüdür. Benzer şekilde doğaya dair süreçleri de örneklendirebiliriz. Çünkü doğa bir sistemler bütünü varlığı ile var olabilir. Bu sistemlerin işleyişi de ritimlerle söz konusudur. Bütünü görme aslında hem doğayı hem de beşerî süreçleri anlamada çok önemlidir. Çünkü doğa-insan birlikteliği ayrıca yeni sistemler/düzenler oluşturmaktadır. Başka bir ifadeyle yeni ritimler oluşmaktadır. Coğrafya eğitiminin temel amacı olan “insan-doğa” birlikteliğinin ürettiklerini bütüncül anlayabilmek ritimanalizi ile mümkün görünmektedir. Bu yaklaşım bütünü parçalarını ve ritmini hem ayrı ayrı hem de bütün olarak kavramayı sağlar (Lefebvre, 2012: 163).

Lefebvre, ritimanaliz çalışmalarında eksiksiz, mükemmel bir teori çıkarma iddiasında olmadığını, bir ilişkisellik ve bir bütünlük ortaya koymaya önem verdiğini belirtir (Lefebvre, 2012:117).

Lefebvre gibi Harvey de mekân üzerine çalışmalarında mekânı soyut ve somutun birlikteliği olarak ele almıştır. Mekân ve zaman ilişkisi üzerine yaptığı çalışmalarında iki boyuta yoğunlaşmıştır. Bunlardan birinci boyut mutlak, görelî ve ilişkiyel mekân-zamandır. İkinci boyut ise ise Lefebvre’nin mekân anlayışı olan algılanan, tasarlanan ve yaşanan mekândır (Harvey, 2015: 158).

Birinci boyuttaki mutlak mekân, Newton ve Descartes’in mekân anlayışıdır. Bu mekân standart, ölçülebilir hesaplanabilen haritacı ve mühendislerin mekânıdır. Mutlak mekânda bireylerin, şeylerin ve süreçlerin konumu bunlara özeldir. Toplumsal açıdan mutlak mekân sınırları çizilmiş, özel mülkiyete ait dışlayıcı bir mekândır. Burada mekân düzeni mutlak zamandan ayrı bir şeydir (Harvey,2015: 159).

Görelî mekân ise Einstein’in mekân anlayışıdır. Burada mekân ve zaman, tarih ve coğrafya birbirinden ayrılamaz. Bu mekân süreçlerin ve devinimin mekânıdır. Coğrafya tarihsel coğrafyadır. Tarih ise coğrafi tarihtir. Burada mekânın tek ve özel olması yerini birçok konumun varlığına bırakır. Gözlemcinin bulunduğu nokta değişik bakış açılarının oluşmasında temel bir rol oynar (Harvey,2015: 159). Görelî zaman ve mekân çerçeveleri her zaman dengeli değildir. Bilgi iletişim teknolojileri ve ulaşımın gelişmesi mekânsal ve zamansal ilişkileri tarihsel ve coğrafi bakımlardan dönüşüme uğratmıştır. (Harvey,2015: 161).

İlişkiyel mekân fikri Leibniz’in mekân anlayışıdır. Bu mekân anlayışında, süreçlerin kendi mekân ve zamanını ürettiği kabul edilir. Bu bakış açısında madde ve süreçler, mekân-zaman içerisinde var olmaz mekân ve zamanı etkilemezler. Mekân ve zaman maddeleri ve süreçleri içselleştirir.

Mekân zamandan ayrıştırılmaz, birbirine karışarak mekân zamanı oluşturur (Harvey,2015: 162).

Harvey, kolektif hatıraların mutlak mekâna hapsedilemeyeceğini belirterek görelî zaman ile de fikirlerin dolaşımının kavranamayacağını ifade eder. Ona göre şehir fikri ilişkisellik temeline oturtulmadığı zaman anlaşılmaz olur. Bu nedenle Harvey çalışmalarında mekânı mutlak, görelî ve ilişkisellik şeklinde bir bütün olarak almıştır (Harvey,2015: 165).

Harvey'e (2015) göre mutlak zamandaki şeyler ve süreçlerin ritmi onların varlığını ve devamını sağlar. Bu mutlak mekânın görelî mekân-zaman içinde bulunması çevresi ile ilişkisi onun ticarî değerini artırır. Mesela havaalanına ulaşımının kolay olması vb. Mekân inşa ederken bireysel ve kolektif hafıza mekâna bir anlam yükler. Yaşanmışlıklar ve hatıralar bireylerin mekâna bakış açısında etkilidirler. Mekânın toplum ve ulus kavramlarının anlamlarına ilişkin de bir şeyler ortaya koyması gerekir. Ayrıca mekânın kendi dışındaki dünyanın mekânıyla da ilişkisellik bağlantıları vardır ve bunlar mekân inşasında dikkate alınır. Bu durum bir mekânın mutlak, görelî ve ilişkisellik özellikleri ile bir poliritm ve öritmi ilişkiler bütünü olduğunu gösterir. Bu poliritmik ve öritmik ilişkiler mekânın devamlılığını sağlar (Harvey,2015: 172).

Harvey (2015), Whitehead'ın "farklı süreçler farklı zaman ve mekânlar üretir" savının fiziksel dünya için kabul edilebilir olduğunu ancak sosyal yaşam ve toplumsal pratikte bunun pek geçerli olmadığını belirtir. Toplumsal pratikte bu uyum husumet, zıtlık, çatışma ve çelişkilere dönüşerek toplumdaki ritmi aritmiye dönüştürür (Harvey,2015: 181). Lefebvre de insanların gündelik hayat içinde içine kapandığını, sıradanlaşarak tek tipli bir hale geldiğini ifade eder. Bu durum toplumda bir muhalefetin yükselmesine ve reddetme durumunun ortaya çıkmasına kadar devam eder. Bu reddetme ve muhalefet mevcut düzen içinde bir aritmi durumu ortaya çıkarır (Lefebvre,2015: 59).

Harvey, sosyal dünyamızda aynı anda var olan ve birbirini tutmayan sayısız mekân- zamansallığı anlamaya çalışırken çok fazla karmaşa ve çelişkinin var olduğunu kabul eder ancak belli bir toplumsal oluşumdan sosyal yaşamın sonunda belirli bir zaman-mekânsallık düzeninin başat ve hegemonik hale gelmesine neden olacak bir düzene girer. Bu düzen ıslah edicidir ve bireyler tarafından farkında olunmadan özümser (Harvey,2015:182). Harvey, birey ve devletin birbirleriyle bağlantılı olduğunu belirterek Foucault'ın da "modern egemen devlet ile modern özerk bireyin birbirlerini ortaya çıkardıklarını" sözüne vurgu yapar. Harvey devletin, özneli kendi boyun eğişlerine mahkûm etmenin bir yolu olduğunu belirtir (Harvey,2015: 296). Foucault'ın söz ettiği birbirini belirleme ilişkisini Lefebvre kapitalizmde birbirini doğurup- yok etme ilişkisi olarak ifade etmiştir. Bu ilişkinin toplumda şehir, fabrika, faşizm vb şeklinde her alanda kendini gösterdiğini

ifade eder (Lefebvre,2012: 19). Bu birbirini doğurup yok etme ilişkisi kapitalizmin toplumda dayatmayla oluşturduğu ritimdir. Bu ritim mekânın devamlılığını sağlar. Lefebvre'ye göre kapitalist toplum, bireye toplumun yabancılaşmış eylemlerinden (mülkiyet, sanayi, din vb) kurtulduğu bir özgürlük verir. Aslında birey kendisine dayatılan ve kendisini köleleştiren dayatmalardan sonra buna özgürlük atfeder ve kabullenir (Lefebvre, 2012: 97). Sistemin kendine dayattığı düzenin ritmine farkında olmadan katılmış olur. Lefebvre'ye göre, insan bu faaliyetlerinin bir ihtiyaçtan kaynaklandığını ve bu ihtiyaçları doğrultusunda diğer insanlarla ilişkiye girdiğini görür. Mesela Lefebvre'ye göre yoksul köylülerin televizyon alması yeni bir toplumsal ihtiyacın varlığını gösterir. Bu durum başka ihtiyaçlar pahasına alınan aletlerin kapitalizm ve modernitenin sessiz ve derinden topluma getirdiği düzene insanların kendini uymak zorunda hissettiğini gösterir. Bir bakıma dayatılan bir düzendir. Bu düzenin ritmine insanlar farkında olmadan ayak uydurmuştur. Hatta Lefebvre, bilgi iletişim teknolojileri, şiir, düş ve fikirler yoluyla insanlara “hayali bir dünyanın sunulduğu ve insanların kısa süreliğine de olsa kendi yoksul dünyalarından uzaklaşp, bu hayali dünyada yaşadığını” belirtir (Lefebvre,2012: 15). Toplumdaki egemen güç olan iktidar, zamanı ve tarihleri nasıl kullanacağını bilir. Bireyden başlayarak topluma kadar tüm grupları birleştirir. Böylece bireyin günlük hayatından başlayarak toplumun ritmini oluşturur. (Lefebvre, 1992: 97).

Harvey, olayların, süreçlerin ya da şeylerin sadece belli bir andaki varoluşlarını ele alarak o olay, süreç ya da şeylerin kavranamayacağını bunlar akışların sahasından çıkıp Whitehead'ın “olay” ya da “kalıcılık” dediği şeylere dönüştüğünü belirtir. Bu akışlar, geçmiş ve şimdi ile bir bütündür ve gelecekte olacaklarla ilgili ne varsa kendisine katar (Harvey,2015: 162). Lefebvre de ağaçların, bitkilerin sessiz bir yığın olarak görülmemesi gerektiğini, bunların hepsinin kendi zamanı olduğunu belirterek her bir bedeninin yakın geçmişi, yakın geleceği, uzak geleceği ile kendi yeri ve ritmi olduğunu belirtir (Lefebvre, 1992: 58).

Lefebvre'nin (2020: 67), her toplumun mekânsal pratiğinin kendi mekânını yarattığı görüşüyle paralel olarak Harvey de (2015: 207) ev vb. yerler inşa ederken kendimizi inşa ettiğimizi, bulunduğumuz yerlere durmadan yeniden şekil verdiğimiz belirterek bu şekil verme işinin hem maddi hem kavramsal düzeyde olduğunu hem de o yerlerde nasıl yaşadığımızla ilgili olduğunu ifade eder. Buna göre yerler sabit değildir aksine düşünceler, maddi pratikler ve yaşanan deneyimler değiştikçe yerler de sürekli olarak dönüşüme uğrarlar. Bu da ritimleri üretir.

Lefebvre'nin “ritimler daima kendi yeri ile bağlantılıdır” fikrini en iyi şekilde gösteren ve mekânsal pratiklerin kendi ritmini oluşturduğu yerlerden biri de okullardır (Lefebvre, 1992: 113). Mathisen, Lefebvre'nin fikirlerinin ve ritimanaliz hipotezinin eğitim bağlamında kullanımının giderek arttığını belirtir. Ayrıca okulların zamanın somutlaştırılması noktasında dünyanın en

yoğun yerleri olduğunu, çocukların ve gençlerin yaşamlarının büyük bir bölümünün burada geçtiğini ifade eder. Okulda geçen zamana rağmen eğitim ortamlarının ritmiklik olgusunun araştırılmadığına vurgu yapar. Oysa okullarda eğitim dönemi günlük, haftalık ve dönemlik ödev ve etkinlikler şeklinde düzenlenir. Lefebvre'nin aktivite, dinlenme ve eğlence üçlüsünden oluşan ve okullar için uygun gördüğü eğitim modeli okullarda ders-mola ve ödüllendirme şeklinde uygulandığını belirtir (Mathisen, 2015-1:42). Lefebvre'nin ritimanaliz teorisi ve eğitim ilişkisi her geçen gün daha çok araştırmacının dikkatini çekmektedir. Bu bağlamda Jones, yetişkin eğitiminin ritmik yapılanmasının ritimanaliz aracılığı ile araştırmıştır (Jones, 2019); Jaklin (2004), sınıf ortamında tekrar ve farkların nasıl düzenlendiğini ve öğrencinin başarısına etkisini araştırmıştır; Christie (2013), mekânları oluşturan yerel, ulusal ve küresel akışların Güney Afrika'da nasıl bir eğitimde eşitsizlik oluşturduğunu araştırmıştır. Hopwood'un (2013), Pineau (1986, 2000) ve Hess (2006, 2009) yetişkin eğitimi ve ritimler üzerine çalışmalar yapmışlardır (Jones, 2020: 171).

Ritimanalizin Coğrafya Eğitiminde Kullanımı

Bu çalışmada, mimari, sağlık, sosyoloji, psikoloji ve eğitim alanında zamanla daha çok araştırmacının dikkatini çeken ritimanaliz kavramının coğrafya öğretiminde kullanılması amaçlanmıştır. Örgün eğitimde coğrafya, içeriği, kazanımları, etkinlikleri ile bir bütünlük ve ilişkisellik bağlamında doğa, insan ve birlikteliğini ortaya koymayı amaçlar. Bu noktada coğrafya eğitimi ve ritimanaliz arasında birçok ortak nokta bulunmaktadır. CDÖP'nin (2018), amaçlarından 3. Maddedeki “Evrène ait temel unsurları hayatla ilişkilendirmesi” maddesinde evreni oluşturan, mikrodan makroya tüm doğal ve beşerî sistemlerin işleyişi ve yaşamın devamı arasındaki bağı anlaması, Lefebvre'nin gündelik yaşam, beden ve şehirlerin işleyişine bakarak daha büyük sistemlerin ritmini anlama çabasıyla paraleldir. Kişi bedenindeki poliritmik ve öritmik bütünlüğü kavradığı zaman çevresi, yaşamı, şehri ve bütün evrenin ritmine varabilir. Böylece CDÖP'nin (2018) amaçlarından 4. Maddede işaret edilen doğal ve beşerî sistemlerin işleyiş ve değişimini kavrayabilecek, bunu 9. Maddede belirtilen doğal ve beşerî sistemlerin yerelden küresele etkileşim ve işleyişi ile bütünleştirerek anlamlandıracaktır.

Lefebvre (1992:104), ritimlerin sürekli yaşantımızın içinde olduğunu ama bunun farkında olmadığımızı söyler. Ritimlerin farkına ancak ritimlerin bozulduğu, aritminin olduğu ve rahatsız olduğumuz zaman farkına vardığımızı belirtir. CDÖP'nin (2018) amaçlarından 11. Maddede belirtilen Doğal afetler ve çevre sorunlarını değerlendirerek bu afet ve sorunlardan korunma ve önlem almaya yönelik uygulamalar geliştirmesi gerektiği belirtilir. Doğal afetler ve çevre sorunları sistemdeki aritmik durumlardır. Sistemlerdeki doğrusal ve döngüsel süreçlerin bir ölçü dahilinde devam eden ritmi vardır. Bu sıradan ve sakinlik içindeki ritimler afet ve çevre sorunu boyutuna geldiği zaman onları fark ederiz. Lefebvre aritmi oluşmadan yani

afet boyutuna ulaşmadan farkına varabilmek için ritimlerin analiz edilmesi gerektiğini belirtir (Lefebvre,1992: 104),

CDÖP (2018) uygulamasında dikkat edilecek hususlar belirtilirken 3. Maddede programın bütünsel bir bakış açısı ile hazırlandığını, öğrencilerde çok boyutlu düşünebilme becerisinin geliştirilmesi gerektiği belirtilir. Çok boyutlu düşünebilmede ritimanalizin işaret ettiği temel noktalardan biridir. Mekânsal ve zamansal süreçlerdeki ritimanalize ait kavramlar olan, tekrar ve fark, doğrusal ve döngüsellik, ölçü, frekans, nitel ve nicelik gibi özelliklerinin farkına varıp poliritmik, öritmik ve aritmik eş zamanlı ilişkileri ayırt edebildiği zaman öğrenci çok boyutlu düşünme becerisine sahip olacaktır.

Doğal ve beşeri sistemler ile bunlar arasındaki ilişki ve etkileşimleri bünyesinde barındıran coğrafya biliminde, ritimanaliz ile öğrenciye bütüncül bir bakış açısı kazandırılacağı gibi; soyut ve somutun ayrılmaz birlikteliğinin farkına varılması da sağlanacaktır. Bu bağlamda Coğrafya Dersi Öğretim Programı'ndan rasgele örneklem yöntemi ile seçilen kazanımların ritimanaliz yaklaşımının temel kavramları ve ritim çeşitleri çerçevesinde incelemesi yapılmıştır. Böylece coğrafya eğitimine yeni bir bakış açısı getirilmesi amaçlanmıştır. Çalışma coğrafya eğitiminde ritimanaliz modeliyle bütüncül bir eğitim modeli/yöntemi geliştirmeyi amaçlamaktadır.

Yöntem

Çalışmada döküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Döküman analizi, yazılı belgelerin içeriğini titizlikle ve sistematik olarak analiz etmek için kullanılan bir nitel araştırma yöntemidir (Wach, 2013; Kıral, 2020). Millî Eğitim Bakanlığı 2018 yılı Coğrafya Dersi Öğretim Programı genel yapısı ve kazanımları ritimanaliz kapsamında incelenmiştir.

Coğrafya Dersi Öğretim Programından (2018) rasgele örneklem yöntemi ile seçilen kazanımlar ritimanaliz çerçevesinde modellenmiştir. Seçilen kazanımlar doğal sistemler ve beşeri sistemler olmak üzere farklı iki üniteden seçilmiştir. Bu şekilde ritimanalizin hem doğal sistemler için hem de beşeri sistemler için geçerli bir uygulama olabileceğinin gösterilmesidir.

Seçilen kazanımlar;

I) 9.1.4. Dünyanın şekli ve hareketlerinin etkilerini değerlendirir,

II) 9.1.11. İklim elemanlarının oluşumunu ve dağılışını açıklar.

III) 9.2.1. Yerleşmelerin gelişimini etkileyen faktörleri analiz eder.

Bu kazanımlar, ritimanaliz kapsamında poliritm, öritmi, aritmî, tekrar-fark, doğrusal- döngüsel, ölçü, frekans kavramları çerçevesinde analiz edilmiştir (Tablo 1-3). Bu yolla coğrafya eğitimine yeni bir kavramlaştırma ve yöntem kazandırılmak istenmiştir.

Bulgular

“9.1.4. Dünyanın şekli ve hareketlerinin etkilerini değerlendirir” kazanımının ritimanaliz yaklaşımıyla değerlendirilmesi

Poliritm: Dünyanın diğer gezegenlerle birlikte Güneş sistemi içinde birbirlerinden bağımsız bulunmaları, Dünya, Güneş ve diğer gezegenlerin birbirlerini engellemeden kendi eksenleri etrafında dönmeleri, Dünya ve diğer gezegenlerin kendi eksenleri etrafında dönerken aynı zamanda Güneşin etrafında da dönerek hem kendi ritimlerini hem de güneş sisteminin ritmini oluştururlar. Birbirlerinden etkilenmeden sürdürülen bu ritimler topluluğu bir poliritmik bir bütünlüktür.

Öritmi: Gezegenleri ve Güneşin, Güneş sistemi içindeki bütünlüğünde, aradaki çekim kuvvetiyle dengede kalmaları, günlük ve yıllık hareketin dünyadaki yaşamın devamını sağlaması, güneş sistemi içindeki gezegenlerin ve güneşin faydaya dayalı öritmik durumları sayesinde.

Aritmi: Dünyanın şekli ve hareketlerinin döngüsel ve doğrusal ritmi yaşamın devamını sağlar. Bu şekil ve hareketlerdeki ölçü, evrenin düzenindeki sürekliliği sağlar. Dünyanın kendi eksen ve Güneşin etrafında dönüş hızı, eksen eğikliği, yörüngenin şekli vb özelliklerindeki kaymalar Dünya ve canlılar üzerinde çok büyük etkileri olacak aritmik durumlar oluşturabilir. Böyle aritmik durumlar ya sıcaklık kuşaklarının genişlemesi ya da daralmasını, gece gündüz sürelerinin şimdikinden daha kısa ya da uzun olması gibi sonuçlara neden olabilir.

Döngüsel ve Doğrusallık: Dünyanın günlük hareketi döngüsel olarak devam edip gece ve gündüzü oluşturur. Bu gece-gündüz döngüsü aynı zamanda doğrusal olarak ilerleyen bir zamanı oluşturur. Gece ve gündüzün oluşması doğrusallık ve döngüsellik bir arada, aynı anda devam ettiği bir ritim oluşturur. Dünyanın yıllık hareketi ise bir yıllık zaman diliminde mevsimler döngüsünü oluşturur. Bu döngü sırasında mevsimler oluşurken, bir yıllık zaman süreçleri birbirini takip ederek aynı zamanda bir doğrusallık oluşturur. Doğrusal ve döngüsel arasındaki diyalektik ilişki söz konusudur.

Tekrar ve Fark: Dünyanın günlük ve yıllık hareketine bağlı olarak oluşan gece-gündüz ve mevsimler, ritimanaliz kavramlarından olan tekrar ve farkları oluşturur. Lefebvre'nin tekrar anlayışına göre özdeş olan hiçbir tekrar yoktur. Dolayısıyla oluşan her gün, her gece ve gündüz, genel yapısı ile bir gündür, bir gece ve gündüzdür ama bir öncekiyle aynı değildir. Gece-gündüzü ve mevsimleri oluşturan döngüsel ve doğrusal ritimler tekrarlanır ama her tekrar, bir öncekinden farklıdır.

Ölçü ve Frekans: Lefebvre'ye göre ölçüsü olmayan ritim yoktur. Ritimdeki süreci, devinimi başlatan bu ölçüdür. Ritim devinimi başlatan ölçüyü muhafaza eder. Ritimanalizin tüm kavramları ölçü kavramında kesişir. Gece ve gündüzün 24 saatlik zaman dilimini kapsamaması, yıllık zaman dilimi

içinde mevsimlerin oluşması, farklı yarım kürelerde farklı mevsimlerin yaşanması $23^{\circ} 27'$ eksen eğikliği ölçüsüne bağlıdır.

Tablo 1: “9.1.4. Dünyanın şekli ve hareketlerinin etkilerini değerlendirir” kazanımının ritimanalitik değerlendirmesi.

Dünyanın Şekli, Günlük ve Yıllık Hareketi	9.1.4. Dünyanın şekli ve hareketlerinin etkilerini değerlendirir	
	Poliritm	Dünyanın diğer gezegenlerle birlikte Güneş sistemi içinde birbirlerinden bağımsız olarak hem kendi eksenleri hem de Güneşin etrafındaki dönme hareketleri poliritmik bir durumdur.
	Öritmi	Gezegenleri ve Güneşin, Güneş sistemi içindeki bütünlüğündeki denge durumu, günlük ve yıllık hareketin dünyadaki yaşamın devamını sağlaması, güneş sistemi içindeki gezegenlerin ve güneşin faydaya dayalı öritmik durumları sayesinde.
	Aritmi	Eksen eğikliği açısının değişmesi, Günlük ve yıllık hareket hızlarını değişmesi, yörüngenin şeklinin değişmesi vb durumlar mevsimlerin ortadan kalkması, bitki ve hayvan çeşitliliğinin azalması, yaşanabilir alanların azalması gibi aritmi durumunu oluşturabilir.
	Döngüsel ve Doğrusal	Dünyanın günlük hareketinin bir günlük döngüsü ve Güneşin etrafındaki yıllık döngüsü sürekli tekrarlanır. Aynı zamanda günlük ve yıllık zaman dilimleri birbirini takip ederek doğrusal zamanı oluşturur. Döngüsel ritmin ve doğrusal ritmin bir aradaki öritmik devamı konusudur.
	Tekrar ve Fark	Dünyanın günlük ve yıllık hareketine bağlı olarak oluşan gece- gündüz ve mevsimler, yıllık süreç sürekli tekrarlanır. Gece-gündüzü ve mevsimleri oluşturan döngüsel ve doğrusal ritimler tekrarlanır ama her tekrar, bir öncekinden farklıdır.
	Ölçü ve Frekans	Gece ve gündüzün 24 saatlik zaman dilimini kapsamaması, bir yılın 365 gün 6 saatlik aralıkları kapsayarak devam etmesi. Farklı yarım kürelerde farklı mevsimlerin yaşanması $23^{\circ} 27'$ eksen eğikliği ölçüsüne bağlıdır.

“9.1.11 İklim elemanlarının oluşumunu ve dağılışını açıklar” kazanımının ritümanaliz yaklaşımıyla değerdendirilmesi

Poliritm: Dünyanın günlük ve yıllık hareketleri, dünyanın şekli ve atmosfer, yeryüzü şekillerinden her birinin birlikte etkilediğı mekânda oluşan poliritmik durum sıcaklık, basınç şartlarını oluşturur. Buna bağılı olarak rüzgarlar, nem ve yağış oluşur. Yağışında kendi ritmi vardır. İklim elemanlarından her birinin kendi ritmi ile ötekilerin ritminin belirlenmesi arasındaki ilişki poliritmik bir durum oluşturur.

Öritmi: İklim elemanlarındaki poliritmik durum aynı zamanda öritmik bir durum da oluşturur. Dünyanın şekli ve hareketlerine bağılı olarak oluşan basınç merkezleri ve sıcaklık kuşaklarının oluşturduğu rüzgarlar ve yağışlar yaşamın devamında önemli bir etkidir. Basınç ve sıcaklık kuşaklarının ritminin birbirlerinin yararına oluşturdukları bu öritmi durumu yaşam için olmazsa olmaz şartları oluşturmaktadır.

Aritmi: Sıcaklık değerdelerindeki ani değışiklikler iklim şartlarını değıştirip ritmi bozacağı için bir aritmi söz konusu olur. Bu aritmi durumu jeolojik devirler boyunca tekrarlanan buzul dönemleri gibi ekstrem dönemler oluşturmuş canlı türlerinin yaşamı tehlikeye girmiş ve hatta yaşamdan silinmişlerdir. Bu oluşan aritmi durumları yeni bir düzenin başlangıcı olmuş canlılar bu şartlara uyum sağlamak zorunda kalmıştır. Uyum sağlayamayan türler yaşamdan silinmişlerdir.

Döngüsel ve Doğrusal Ritimler: İklim elemanları günlük ve yıllık zaman dilimlerinde kendilerine has ritimlerinde tekrar tekrar oluşurlar. Güneş açılarının değışme döngüsüne bağılı olarak sıcaklık ve diğerd iklim elemanlarının değerdeleri değışir. Gün içinde ve mevsimlik döngüde esen meltem ve muson rüzgarlarının bu döngüsü doğrusal zamanda da devam eder. İklim elemanları genelde bir denge durumunda hep bir arada ve etkileşim içindedir.

Tekrar ve Fark: İklim elemanlarının döngüsel ve doğrusal ritminde oluşan rüzgarlar, yağışlar bir öncekinden farklıdır. Oluşan meltem rüzgarları veya musonlar bir önceki ile aynı değildir. Su döngüsü sürekli tekrarlanarak döngüsel ve doğrusalın birlikteliğini gösterir.

Ölçü ve Frekans: Sıcaklık şartlarının, meltem rüzgarlarının gün içinde gece ve gündüze göre yön değıştirmesi, musonların yıl içinde altı aylık periyotlarla yön değıştirmesi hep bir ölçü dahilindedir. Atmosferin neme doyma ve yağış oluşturması hep bir ölçüye göredir.

Tablo 2: “9.1.11. İklim elemanlarının oluşumunu ve dağılımını açıklar” kazanımının ritimanalitik değerlendirmesi.

9.1.11 İklim elemanlarının oluşumunu ve dağılımını açıklar	
Poliritm	Bir mekânda sıcaklık şartları, basınç merkezlerinin konumu rüzgarların günlük mevsimlik ve yıllık döngüsü, nem ve yağışın bir arada birbirinin ayrı ayrı ritimleri birleşerek o mekânın ritmini oluşturur.
Öritmi	Sıcaklık şartlarının basınç merkezlerini oluşturması, bu merkezler arasındaki rüzgarların oluşması ve yağışın oluşması birbirinin oluşum şartı olan bir öritmi oluşturur.
Aritmi	Sıcaklık ve diğer iklim elemanları değerlerinin eksterm değerlerde değişmesi ile canlı yaşamını tehlikeye girdiği buzul dönemleri gibi yeryüzünü ve canlıları etkileyen aritmi durumları oluşmuştur.
Döngüsel ve Doğrusal	Günlük, mevsimlik ve yıllık döngülerde sıcaklık, basınç ve bunlara bağlı olarak nem ve yağışın değişmesi bu döngülerde tekrarlanırken aynı zamanda doğrusal zamanda da devam eder
Tekrar ve Fark	Gün içinde ve mevsimlik döngüde esen meltem ve muson rüzgarlarının bu döngüsü doğrusal zamanda da devam eder.
Ölçü ve Frekans	Sıcaklık şartlarının, meltem rüzgarlarının gün içinde gece ve gündüze göre yön değiştirmesi, musonların yıl içinde altı aylık periyotlarla yön değiştirmesi hep bir ölçü dahilindedir.

“9.2.1. Yerleşmelerin gelişimini etkileyen faktörleri analiz eder” kazanımının ritümanaliz yaklaşımıyla değerlendirilmesi

Poliritm: Yerleşmelerin oluşum ve gelişiminde etkili olan iklim, yeryüzü, şekilleri, su kaynakları, toprak yapısı, bitki örtüsü, yeraltı kaynakları, karasallık-denizellik, doğal afetler gibi doğal faktörler ile sanayi, bilim ve teknoloji, tarım, madencilik faaliyetleri, ulaşım, turizm, ticaret faaliyetleri gibi beşerî faktörlerin her birinin kendi ritmi vardır. Aynı zamanda hep birlikte belli bir mekânın ritmini de oluştururlar. Kendi ritmi ile ötekinin ritminin birlikteliği söz konusudur.

Öritmi: Bitki örtüsünün oluşmasında iklimin etkili olması, su kaynaklarının tarım faaliyetlerine yön vermesi, bitki örtüsünün ticari faaliyetleri etkilemesi, tarım ürünlerinin sanayiye şekillendirmesi bu faktörlerin bir diğer faktörle fayda yönünde etkileşiminden oluşan öritmik bir durumdur. Teknolojik gelişmeler teknik olarak kendi iç ritminde yükselirken biz onun görünen dış ritmini ve toplumun genel ritmi ile etkileşimini görürüz.

Aritmi: İklim elemanlarındaki bir ekstrem durum söz konusu olduğunda, madencilik faaliyetlerinde çevreye zarar verecek durumların ortaya çıkması aritmi durumu oluşur. Küresel ısınmaya bağlı olarak kuraklık, tarım ürünlerinin, canlı türlerinin tehlikeye girmesi, çok ekstrem hava olaylarının oluşması vb ortaya çıkan aritmik durumlardır.

Döngüsel ve Doğrusal Ritimler: Tarihsel dönemlerde iktidarlar bir ritme damgasını vurarak ön plana çıkmaları ve bu durumun dönem dönem tekrarlanması döngüsel ve doğrusal tekrarları oluşturur. Bu değişimler kültürde ve pratikte hissedilir (Lefebvre, 1992:39).

Tekrar ve Fark: Doğa olaylarında oluşan tekrarlar nasıl farkları oluşturursa; beşerî faktörler olan sanayi, bilim vb diğer faaliyetlerde de olan tekrarlar aynı değil farklıdır. Toplumsal faaliyetlerdeki doğrusal ritimler de farklı tekrarları oluşturur.

Ölçü ve Frekans: Ölçsüz ritim yoktur. Yerleşmeyi etkileyen doğal faktörlerdeki poliritm ve öritmi durumu denge eşiğini aşınca kadar devam eder. Yerleşme alanlarındaki beşerî faaliyetler belli bir ölçü ve hız yani frekans içinde gerçekleşir. Doğal sistemlerdeki denge eşliğinin aşılması ve beşerî faaliyetlerin ölçü ve frekansının değişmesi aritmik durumları oluşturabilir. Kırsal ve kentsel yerleşmelerin ritimlerinin farklı olması burada yaşayan insanların zaman algısını da değiştirir. Gündelik yaşamın içinde kırsal yerleşmedeki insanın güne başlama, çalışma, dinlenme, sosyalleşme saatleri kentsel yerleşmedeki insanlardan farklıdır.

Tablo 3: “9.2.1. Yerleşmelerin gelişimini etkileyen faktörleri analiz eder” kazanımının ritimanalitik değerlendirmesi

9.2.1. Yerleşmelerin gelişimini etkileyen faktörleri analiz eder.		
Yerleşmeyi Etkileyen Doğal ve Beşeri Faktörler	Poliritm	Yerleşme alanındaki iklim, tarım, denizellik, sanayi, ticaret, turizm, madencilik faaliyetleri vb bir poliritm halinde o mekân parçasının ritmini oluşturur.
	Öritmi	Mekândaki doğal ve beşerî faktörlerin oluşturduğu poliritmik durum aynı zamanda öritmik bir durumdur. Poliritm ve öritmi ile oluşan ritim o mekânın kimliğini oluşturur.
	Aritmi	Yerleşmeyi etkileyen faktörlerden biri ya da birkaçındaki ritmin bozulması bir kelebek etkisi gibi yerleşmenin tüm bileşenlerinde aritmi oluşturacaktır. Madencilik ve orman yangınlarının, tarım alanı açma faaliyetleri bitki örtüsünü tahrip ederken, canlıların yaşamını da tehlikeye sokar.
	Döngüsel ve Doğrusal	Mekânların iklim şartları, insanların sanayi, ticaret, tarım vb faaliyetleri döngüsel ve doğrusal zamanda devam eder.
	Tekrar ve Fark	Devam eden faaliyetlerde yaşana tekrarlar aynıni tekrarı değil farklı olanın tekrarıdır.
	Ölçü ve Frekans	Kırsal ve kentsel yerleşmelerde gündelik yaşamda yaşanan tekrarlar birbirinden farklıdır. Kırsal yerleşmelerde büyük kentlerin hızlı ritminden daha yavaş bir ritim vardır.

Sonuç ve Öneriler

Çalışma, Lefebvre'nin ritimanaliz olarak adlandırdığı yaklaşımına dayalı olarak gerçekleştirildi. Coğrafya Dersi Öğretim Programında (CDÖP, 2018) yer alan doğal sistemlere ve beşerî sistemlere ait kazanımlardan rasgele örneklem yolu ile seçilen üç kazanım, ritimanalizin temel kavramları olan doğrusallık ve döngüsellik, tekrar ve fark, ölçü ve frekans kavramları ve ritimanaliz türleri olan poliritm, ritmi ve aritmi bağlamında analiz edilerek coğrafya eğitiminde ritimanalizin yeri araştırılmıştır.

Coğrafyanın yapısına uygun bir kavram olarak ritimanaliz yoluyla doğa-insan etkileşimine dayalı sistemlere dayalı ritimlerin nasıl ortaya çıkarılabileceği ve eğitimde kullanılabileceği modellenmiştir. Ayrıca coğrafya eğitiminde hâkim paradigma olan bütünsel bakış açısının ritimanaliz ile uygulaması yapılarak doğa-insan birlikteliğinin daha net kavranabileceği ortaya konulmuştur.

Bu bağlamda coğrafya dersi öğretim programındaki kazanımların doğaya ve insana dair birçok bileşeni bünyesinde bulundurması sebebiyle ritimanaliz uygulamalarının gerçekleştirilebileceği temel bir ders olduğu tespiti yapılmıştır. Ritimanaliz bağlamında coğrafyanın, zamansallaşan mekânların değişim ve dönüşümünde rol alan doğal ve beşerî faktörler arasındaki ritmin ve ilişkiselliğin anlaşılmasında temel disiplinlerden biri olduğu görülmüştür.

Coğrafya dersi öğretim programının genel olarak amaçları ve kazanımları ile ritimanalizin birbirini tamamlayan ve ortak perspektife sahip olduğu tespit edilmiştir.

Coğrafya dersi konu içeriklerindeki doğal ve beşerî faktörler arasındaki ilişkiselliğin ritimanalizin temel kavramları olan poliritm, ritmi, aritmi, tekrarlar ve farklar, döngüsel ve doğrusal tekrarlar, ölçü ve frekans temelinde ritimanalitik incelemesinde öğrenciye kazandırılmak istenen becerilerle birebir uyum gösterdiği tespit edilmiştir (bu çalışmanın temelini oluşturan doktora tezinde detaylı olarak analiz yapılmıştır). Mesela Coğrafi Gözlem becerisinin, “Olay ve olgulara dikkat etme”, “Olay ve olguların neden ve sonuçlarını açıklama” ve “Olay ve olgular arasında ilişkiler kurabilme, benzer ve farklı yönlerini ortaya koyma” alt becerileri ritimanalizdeki ilişkisellelikle paraleldir.

Çalışmanın sonuçlarına bağlı olarak şu öneriler yapılabilir; CDÖP de (2018) amaçlanan doğal ve beşerî sistemlerin etkileşimine, işleyişine ve değişimine hakim olabilecek bütünsel bakış açısını yakalayabilecek yaklaşım olan ritimanaliz coğrafya dersi öğretim yöntemleri arasında yer almalıdır. Coğrafya dersinin ritimanaliz temelinde öğrenciye aktarılabilmesi için öğretmenlere yönelik hizmet içi eğitimler düzenlenmelidir. Coğrafya öğretim bilgisini oluşturan coğrafya öğretimine yönelik öğretim bilgisi, program

bilgisi, organizasyon bilgisi ve coğrafya öğretilecek yaş grubunun coğrafyaya yaklaşım bilgisi gibi yeterlilikleri kendi bünyesinde poliritmik ve öritmik olarak birleştirebilmelidir.

Kaynakça

- Collingwood, R., W. (1999). *Doğa tasarımı*. Ankara: İmge Kitapevi.
- Harvey, D. (2015). *Kozmopolitik ve özgürlükler coğrafyası*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Jones, A. M. (2019). Beyond space and time- conceiving the rhythmic configurations of adult education through Lefebvre's rhythmanalysis. *ZfW* 42, 165–181.
- Karabağ, S. (2007). Coğrafya öğretmenlerinin mesleki sorumlulukları. S. Karabağ & S. Şahin (ed.). *Kuram ve uygulamada coğrafya eğitimi içinde* (s. 271- 287), Ankara: Gazi
- Karabağ, S. & Şahin, S. (2021). 2005 Coğrafya dersi öğretim programı. S. Karabağ & S. Şahin (ed.). *Coğrafya dersi öğretim programları içinde* (s. 95-110), Ankara: Pegem Akademi.
- Kıral, B. (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Journal Of Social Sciences Institute SUSPID*,15, 170- 189.
- Lacoste, Y. (2020). *Coğrafya her şeyden önce savaş yapmaya yarar*. (S. Sezer, Çev.). 2. Baskı. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Lefebvre, H. (1992). *Ritimanaliz. mekân, zaman ve gündelik hayat*. (A.L. Batur, Çev.). İstanbul: Sel Yayınları.
- Lefebvre, H. (2012). *Gündelik hayatın eleştirisi-1*. (I. Ergüden, Çev.). İstanbul: Sel Yayınları.
- Lefebvre, H. (2015). *Gündelik hayatın eleştirisi-III moderniteden modernizme*. (I. Ergüden, Çev.). İstanbul: Sel Yayınları.
- Lefebvre, H. (2020). *Mekânın üretimi*. (I. Ergüden, Çev.). İstanbul: Sel Yayınları.
- Mathisen, A. (2015). Rhythms in Education and the Art of Life Lefebvre, (Whitehead and Steiner on the Art of Bringing Rhythmical Transformations into Teaching and Learning – Part I). *Research on Steiner Education (ROSE)*, Volume 6 Number 2 pp. 36-51
- MEB, (2005). *Coğrafya Dersi Öğretim Programı*. Ankara.
- MEB, (2018). *Coğrafya Dersi Öğretim Programı*. Ankara.

Yiğit, A. (2019). Sırrı Erinç'in bölgesel coğrafyanın ilke ve yöntemleri ile ilgili literatüre katkıları. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 17 (34), 583-608.

Atf için:

Çiftçi, E., Karabağ S. (2023). Coğrafya eğitiminde yeni bir alan: Ritimanaliz. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(2), 365-387. doi: 10.54558/jiss.1342252

Etik Beyanı:

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarına aittir.

Yazar Katkıları:

“Coğrafya Eğitiminde Yeni Bir Alan: Ritimanaliz” başlıklı çalışmaya yazarlardan Esen Çiftçi %75, Servet Karabağ %25 oranında katkı sağlamışlardır.

Çıkar Beyanı:

Yazarlar arasında bir çıkar çatışması yoktur.